

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Лазуренко О.О.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Досліджено психолого-педагогічні складові формування емоційної компетентності майбутнього медичного психолога. Розвиток емоційної сфери та формування емоційної компетентності майбутніх лікарів-психологів є одним з напрямків формування професіоналізму. Зроблений аналіз проблем професійного становлення особистості фахівця. Розглядаються питання професійної підготовки медичних психологів у вищих медичних навчальних закладах освіти. Зроблено спробу розкриття специфіки формування емоційно-психологічної компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: емоційна сфера, емоційна компетентність, професійна підготовка.

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічних змін актуально постає потреба у вивченні проблем професійного становлення особистості фахівця. Особливий інтерес до професійного становлення майбутніх лікарів-психологів, формування їх емоційної компетентності зумовлено високою соціальною значущістю цього фаху. Наукова проблематика нашої статті розкриває питання професійної підготовки медичних психологів у вищих медичних навчальних закладах освіти. Проблема формування емоційної компетентності майбутніх лікарів-психологів посідає важливе місце серед психологічних досліджень, і є однією з актуальних і складних у психології і педагогіці сучасної вищої школи. Саме тому розвиток емоційної сфери, а відтак формування емоційної компетентності майбутніх психологів в галузі медицини є одним з напрямків формування професіоналізму, тобто сукупності професійних властивостей та індивідуальних відмінностей з системою професійних вмінь.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд літератури свідчить про малу вивченість сутності емоційної сфери, емоційної компетентності в межах педагогіки вищої школи, не зважаючи на те, що в науковій літературі накопичено чималий матеріал щодо підходів формування емоційної сфери. На даному етапі розвитку компетентнісного підходу немає чіткого визначення компетентності майбутнього лікаря, зокрема лікаря-психолога. Аналіз літератури із даного питання дозволяє виділити декілька підходів у визначенні поняття компетентності: по-перше, як здатність, здібність (О. Холостова, Д. Кун та ін.), по-друге, як сукупність досвіду (М. Рибаків, Т. Коновалова), по-третє, як набір вмінь та навичок (С. Макаров, В. Цветков), по-четверте, як єдність психічних властивостей (О. Кононко, С. Беденко), по-п'яте, як ефективна модель дії (В. Слот, Х. Спанярд). Більшість науковців схиляються думки, що компетентність являє собою комплекс знань, вмінь та навичок, самовдосконалення, поглиблене розуміння себе, творчий підхід до проблем, що виникають, а також вміння використовувати практичні знання на практиці.

Виділення не вирішених раніше питань загальної проблеми. Автори сучасних психолого-педагогічних видань відзначають актуальність проблеми формування емоційної компетентності студента – майбутнього фахівця, але не зупиняються на детальному розгляді даного питання. Крім того, неоднозначність розуміння поняття «емоційна компетентність» в психології ускладнює виокремлення професійно важливих властивостей лікаря, зокрема лікаря-психолога, які характеризують даний феномен, що, в свою чергу, є серйозним недоліком в психології праці майбутнього фахівця, стримуючим

розробку заходів щодо підвищення його професійної майстерності, психічного здоров'я, працездатності. Ми вважаємо доречним дослідити психолого-педагогічний аспект проблеми формування емоційної компетентності студента – майбутнього медичного психолога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Метою статті є вивчення проблем професійного становлення особистості фахівця лікаря-психолога на сучасному етапі реформування системи вищої освіти; розкриття специфіки формування емоційно-психологічної компетентності майбутніх фахівців; визначення особливостей психічних та емоційних навантажень, з якими зустрічається лікар-психолог в процесі професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасний фахівець на високому професійному рівні має володіти певними компетентностями. Саме тому за час навчання у вищому медичному закладі студенти повинні не тільки набути необхідні знання з фахових медичних дисциплін, а й розвинути відповідні психологічні якості, сформувати позитивне ставлення до майбутньої професії, від чого в повній мірі буде залежати успішність їхньої практичної діяльності.

Професія медичного працівника, медичного психолога зокрема – особлива за своєю сутністю, значущістю і суперечливістю. Для неї є характерним об'єктивне створення психічного напруження, реалізація в екстремальних умовах, що зумовлює виникнення пролонгованих негативних емоційних станів, які руйнівним чином впливають на психіку особистості фахівця. З огляду на це, доцільно припустити, що основним завданням навчання і виховання, результатом професійного становлення фахівця у ВНЗ є формування у студентів емоційної компетентності.

Емоційна компетентність включає особистісні властивості фахівця: чуйність, врівноваженість, рефлексію, тривоги, емпатію, толерантність тощо. Вона є важливим чинником професійного становлення майбутніх фахівців. Встановлено, що високий рівень саме емоційної компетентності є передумовою успіху в професіях, пов'язаних з інтенсивною взаємодією з іншими людьми.

В будь-якій діяльності важлива гармонія раціонального і емоціонального. А відтак, соціологи, психологи, педагоги і лікарі – всі ті, чия професія пов'язана в тому чи іншому плані з роботою з людьми, повинні враховувати роль емоційного фактору в їх діяльності, формувати свою емоційну сферу і розвивати емоційну компетентність. Уміння сприйняти почуття іншої людини як власні, здатність до емоційного відгуку є необхідним компонентом спілкування, специфічним засобом взаємопізнання, особливо в системі соціономічних професій. Це підкрес-

лювали (К. Роджерс, Р. Мей, Л. Петровська, М. Корнев, Р. Немов, П. Коваленко, С. Максименко та ін.).

Представникам професій типу «людина-людина» необхідно вміти налагоджувати контакти, підтримувати стосунки, активно взаємодіяти, досягати взаєморозуміння в процесі виконання професійних обов'язків, розбиратися в поведінці людей, розуміти їх емоційні стани, потреби, надавати емоційну підтримку, емоційно адекватно реагувати на гнів, сум, невдоволення, критику з боку інших, зберігати рівновагу в конфліктних ситуаціях, знаходити індивідуальні підходи, тобто бути підготовленими до ефективної комунікації та емоційно розумної поведінки.

Професійна компетентність лікаря-психолога включає не лише емоційно-чуттєву сферу, а також знання, вміння, навички, необхідні як лікарю, так і психологу. Як свідчить практика, емоційна складова відіграє важливу роль у професії лікаря-психолога, і від його компетентності в цій галузі часто залежить успішність професійної діяльності. З огляду на сказане, підвищення рівня емоційної компетентності майбутніх фахівців, зокрема лікарів-психологів, є важливим завданням сучасної медичної освіти, актуальним не лише для професійного становлення, а й особистісного розвитку.

Кінцевим, найвищим результатом професійного становлення фахівця є його професіоналізм, що виявляється в абсолютній психологічній готовності до ефективного виконання своїх обов'язків. Причому рівень його розвитку визначається показниками сформованості професійної готовності на всіх етапах становлення фахівця: абітурієнт, студент ВМНЗ, випускник, молодий фахівець, професіонал. Слід зазначити, що питаннями визначення професіоналізму займалися багато вчених, кожний з яких відзначав окремі фактори, що безпосередньо впливають на процес розвитку даного феномену. Так, М. Холодная [17] розглядає підвищення рівня професіоналізму разом з інтелектуальною діяльністю; Ю. Орлов виділяє в якості важливої складової – мотивацію досягнення і прагнення до вдосконалення [12]; на думку Е. Климова [5], основним стимулом у становленні професіонала є бажання реалізувати себе, виявити свої можливості; відповідно до концепції професійного розвитку особистості, автором якої виступає Е.І. Рогов, під професіоналізмом слід розуміти сукупність психофізіологічних, психічних і особистісних змін людини в процесі оволодіння та тривалого виконання діяльності, що забезпечують якісно новий, більш ефективний рівень складних професійних завдань в особливих умовах [14]. З точки зору нашого дослідження, доцільно розглянути даний феномен стосовно професійної діяльності лікаря, зокрема медичного психолога.

Серед властивостей, що мають професійну значимість і характеризують емоційну сферу фахівця, зокрема медичного психолога, найбільш часто виділяють наступні: пластичність поведінки, здатність розуміти інших, емоційність, емпатія, соціальна зрілість особистості, емоційна стійкість, саморегуляція тощо. Зауважимо, що характер емоційних хвилювань особистості змінюється в зв'язку із формуванням в неї соціальних мотивів діяльності (прагнення зробити дещо необхідне, корисне не тільки для себе, а й для інших). Під впливом подібної діяльності у людини формуються нові мотиви поведінки, а відтак виникають нові емоційні переживання [9]. Також серед професійно важливих властивостей медичного психолога можна виділити емоційну зрілість і рівновагу; відповідний психічний (емоційний) стан; самовладання і самоконтроль; розумін-

ня пацієнта, доброзичливе ставлення до нього. Неприпустимим для лікаря є підвищена збудженість, роздратованість. До професійних властивостей, на наше глибоке переконання, відносяться також пластичність поведінки, здатність розуміти, емоційність, емпатія, соціальна зрілість особистості. Крім того, до сфери емоційних властивостей особистості фахівця належать: захопленість своєю справою, щирість, спокій, врівноваженість. До професійно значимих особливостей фахівця відносяться також емоційна стабільність та емоційна стійкість. Емоційна стійкість виявляється в тому, наскільки терплячим та наполегливим є лікар, наскільки характерними для нього є витримка та самовладання навіть в несприятливих (стресових) ситуаціях, наскільки він вміє стримувати себе в умовах негативних емоційних впливів з боку інших. Емоційна стійкість є індивідуально-типологічною характеристикою особистості, і достатньо високий ступень її розвитку притаманний не всім людям. Однак, в професійній діяльності емоційна стійкість є тією необхідною властивістю, без якої неможливе успішне здійснення фахівцем своїх функцій, оскільки професія лікаря належить до стресогенних, а, відтак, вимагає від особистості чималих зусиль самовладання і саморегуляції. Особливий інтерес складає питання про розвиток емоційної стійкості лікаря. Так Л.М. Аболін в праці «Эмоциональная устойчивость в напряженной деятельности, ее психологические механизмы и пути повышения» вказує на можливість становлення (розвитку) емоційної стійкості, що пов'язане з формуванням прийомів саморегуляції, які мусять відповідати індивідуальним властивостям особистості. Крім того, В.А. Сухомлинський розробив методіку емоційного виховання [16]. Оскільки в емоційних станах закладені потенційні можливості, то не використовувати їх в практиці навчання було б помилковим.

Тривалі дослідження емоційної сфери, емоційності свідчать не лише про те, що лікар, медичний психолог мусять бути обізнаним в галузі емоцій, а й і підтверджують величезне значення емоцій, емоційного фактора в його професійній діяльності.

Особистісний розвиток студента, формування його готовності до майбутньої професійної діяльності є важливими чинниками в оптимізації навчального процесу у вищих закладах освіти на сучасному етапі розвитку суспільства. В свою чергу навчально-виховний процес у ВНЗ є невід'ємною складовою частинною розвитку особистості студента – майбутнього фахівця, що сприяє формуванню його професіоналізму, емоційної компетентності, зокрема.

Крім того, дуже важливим є й той факт, що в процесі професійної психологічної підготовки медичних кадрів вивчення суттєвих емоційних властивостей, формування емоційної компетентності майбутніх медичних психологів є одним з провідних завдань, а засвоєння найсуттєвіших експресивних якостей людини призводить до сприятливих умов спілкування лікаря з пацієнтом. Все це дає привід стверджувати, що в педагогічних цілях вкрай важливо приділяти певну увагу формуванню і вдосконаленню емоційної сфери студентів, їх емоційної компетентності. І, як свідчить досвід, починати процес формування емоційної сфери необхідно ще в період професійної підготовки у ВНЗ.

Вивчення сучасного стану професійної медико-психологічної підготовки свідчить, що вирішенню зазначеного завдання вищими навчальними закладами приділяється недостатня увага. Результати аналізу навчальних планів та програм підготовки медичних фахівців свідчать, що психологія емоцій не виділяється в окремий об'єкт педагогічного впли-

ву, а тому існує об'єктивна суперечність між реальною потребою майбутнього фахівця в оволодінні знань з психології емоцій та можливістю отримати їх у процесі навчання у ВМНЗ. Розв'язати цю суперечність можна шляхом формування емоційної компетентності майбутнього фахівця, оскільки акумулює в собі як професійну компетентність, так і індивідуальні властивості особистості.

На наш погляд, досягнення високого рівня ефективності у формування емоційної компетентності майбутніх лікарів неможливе без систематичної, цілеспрямованої підготовки у межах відповідного курсу. Тому, враховуючи ці міркування, нами розроблено курси «Психологія емоцій» та «Психологічні особливості професійної діяльності», спрямовані на підготовку студентів, формування їх емоційної сфери та емоційної компетентності. Вказані вище дисципліни дозволяють студентам отримати інформацію про психологічний аспект професійної діяльності фахівця-лікаря, його емоційної сфери, емоційної організації особистості, про вікові особливості даного феномену, а також про основи управління емоційними станами тощо. Очевидно, що аналіз змісту вищої освіти буде неповним без вивчення можливостей практичної підготовки студентів до професійної діяльності. Саме тому одним з завдань нашого дослідження було створення моделі формування емоційної сфери майбутнього лікаря-психолога в процесі професійної підготовки.

Спираючись на матеріали попередніх досліджень, ми спробували скласти наукову характеристику процесу формування емоційної компетентності: яким чином організувати процес навчання, щоб він сприяв розвитку емоційної компетентності; які умови, методи і форми роботи зі студентами, що сприятимуть формуванню даного феномену.

При побудові нашої моделі ми виходили з наступних положень: формування емоційної компетентності студента – майбутнього лікаря-психолога мусить бути одним із завдань професійної підготовки; формування емоційної компетентності відбувається більш успішно за умов розвитку цілісної індивідуальності студента, в поєднанні з іншими сферами психіки, з особистісними властивостями; в процесі розвитку емоційної компетентності студента – майбутнього лікаря-психолога особливу увагу слід приділити формуванню професійно значущих компонентів цієї сфери; процес формування емоційної компетентності студента – тривалий процес; формування і розвиток емоційної компетентності – двосторонній процес, під час якого здійснюється діяльність викладача по формуванню компонентів емоційної сфери і діяльність студента по саморозвитку своєї емоційної сфери; процес формування емоційної компетентності студента є тривалим процесом, що здійснюється на певних етапах, на кожному з яких він підпорядкований конкретним цілям і відповідним завданням.

В нашому дослідженні, в першу чергу, ми спираємось на концепцію індивідуальності, оскільки саме вона передбачає розвиток сфер індивідуальності особистості, в тому числі її емоційної сфери. В зв'язку з цим в нашому дослідженні стає можливим розгляд певних ситуацій у професійній підготовці майбутніх фахівців як складових педагогічного процесу, що забезпечують психологічну основу професійної підготовки і спрямовані на реалізацію закономірностей розвитку індивідуальності в цілому.

Очевидно, що формування емоційної компетентності це цілеспрямований процес. Система цілей включає наступне: формування навичок оцінювання результатів власної діяльності; формування навичок аналізу емоційних станів; опанування прийомами емоційної регуляції; визначення сприятливих та негативних факторів власного емоційного розвитку. Система цілей, що відображає формування професійно значущих компонентів емоційної сфери студентів включає: формування навичок аналізу професійної діяльності; формування навичок передбачення можливих емоційних станів у пацієнтів; формування адекватного розуміння власних особливостей емоційної сфери в готовності здійснення професійної діяльності; самовдосконалення власного спостереження, емпатії, емоційної лабільності, рефлексії, інших професійно значущих компонентів емоційної сфери; формування навичок в розробці тактики емоційного самовдосконалення тощо.

В процесі формування емоційної компетентності студента одне з важливих місць посідає система відповідних вмінь та навичок. До них належать: емоційні вміння; навички емоційної саморегуляції; вміння передбачати можливі емоційні реакції в певних ситуаціях; вміння керувати емоційними станами; вміння швидкого реагування в емоційних ситуаціях; навички спостереження, емпатії, перцепції тощо.

Відповідно до побудованої нами моделі, формування вищезазначених вмінь та навичок відбувається за рахунок включення до процесу навчання. З цією метою нами розроблена система завдань, яка охоплює наступне: завдання на пізнання емоційних станів, експресивних засобів, прийомів регуляції емоцій; завдання на самопізнання особливостей власних емоційних станів, засобів експресії, прийомів емоційної регуляції на основі самоаналізу; завдання на розвиток навичок емоційної регуляції; завдання на розвиток професійної спостережливості (перцептивний, емпатійний компоненти); завдання на психологічний аналіз ситуацій в процесі професійної діяльності. В цілому система завдань побудована на основі принципів професійної спрямованості, концепції індивідуальності, а також етапів формування емоційної компетентності студентів в процесі підготовки у ВМНЗ. Ми спиралась на той факт, що модель формування емоційної компетентності студента можна побудувати, якщо відомі вікові особливості розвитку емоційної сфери студентів; сутність професійно важливих компонентів емоційної сфери майбутнього лікаря-психолога; можливості професійної підготовки в розвитку емоційної сфери (методичний аспект).

Висновки і пропозиції. Таким чином, в даному дослідженні здійснено спробу проаналізувати таке актуальне питання професійної підготовки студента як формування його емоційної компетентності. І саме дослідження проблеми нашого пошуку дозволило дати наукове уявлення про модель формування емоційної компетентності студента – майбутнього лікаря-психолога в процесі професійної підготовки і з'ясувати, що її формування мусить бути одним з завдань професійної підготовки.

Відтак, основними етапами розвитку емоційної сфери та формування емоційної компетентності студентів – майбутніх медичних психологів в процесі професійної підготовки мають стати: загальний розвиток емоційної сфери; її саморозвиток; формування професійно значущих компонентів емоційної сфери та їх саморозвиток.

Список літератури:

1. Вилюнас В. К. Основные проблемы психологической теории эмоций / В. К. Вилюнас // Психология эмоций. Тексты. – М.: Издательство МГУ, 1984. – С. 3-28.
2. Горохова В. Л. Формирование эмоциональной сферы старшеклассников: Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Калининград, 1998. – 19 с.
3. Додонов Б. И. В мире эмоций. – Киев, 1987.
4. Изард К. Эмоции человека. – М.: Изд-во МГУ, 1980.
5. Климов Е. А. Психология профессионала. – М., 1996.
6. Лазуренко О. О. Синдром емоційного вигорання у медичних працівників та психологічні умови його попередження / О. О. Лазуренко // Міжнародний психіатричний, психотерапевтичний та психоаналітичний журнал. – Т. 1, № 1. – К., 2007.
7. Лазуренко О. О. Емоційний компонент у вихованні майбутніх фахівців-медиків / О. О. Лазуренко // Зб. наукових праць. Педагогічні науки. Вип. 35. Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – 372 с.
8. Лук А. Н. Эмоции и личность. – М.: Знание, 1982.
9. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М., 1996.
10. Мильруд Р. П. Формирование эмоциональной регуляции поведения / Р. П. Мильруд // Вопросы психологии. – 1987. – № 6.
11. Ольшанникова А. Е., Пацявичус Й. В. Роль эмоциональности в саморегуляции деятельности / Ольшанникова А. Е., Пацявичус Й. В. // Психологический журнал. – 1981. – № 1.
12. Орлов Ю. М. Психологические основы воспитания и самовоспитания. – М.: Высшая школа, 1989.
13. Психология эмоций. Тексты / Под ред. В. К. Вилюнаса. – М., 1984.
14. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании. – М., 1996.
15. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002.
16. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина. – М., 1971.
17. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – М., 1997.

Лазуренко Е.А.

Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ МЕДИЦИНСКИХ ПСИХОЛОГОВ

Аннотация

Исследованы психолого-педагогические составляющие формирования эмоциональной компетентности будущего медицинского психолога. Развитие эмоциональной сферы и формирования эмоциональной компетентности будущих врачей-психологов является одним из направлений формирования профессионализма. Представлен анализ проблем профессионального становления личности специалиста. Рассматриваются вопросы профессиональной подготовки медицинских психологов в высших медицинских учебных заведениях. Сделана попытка раскрытия специфики формирования эмоционально-психологической компетентности будущих специалистов.

Ключевые слова: эмоциональная сфера, эмоциональная компетентность, профессиональная подготовка.

Lazurenko O.O.

O.O. Bogomolets National Medical University

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF MEDICAL PSYCHOLOGIST EMOTIONAL COMPETENCE FORMATION

Summary

Studied psychological and educational components forming emotional competence of future medical psychologist. Development of emotional sphere and the formation of emotional competence of doctors' psychologists is one of the areas of professional formation. The analysis of the problems professional identity formation specialist is present. The questions of medical training psychologists in medical schools of education are described. The emotional competence of personality of student assists socialization and professional becoming of future specialist.

Keywords: emotional sphere, emotional competence, professional training.